

Η ελεγειακή ταυτότητα της Διδώς: διάλογος του 4ου βιβλίου της *Aeneidos* και της 7ης επιστολής των *Heroidum*

Η ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗ ΕΙΣΗΓΗΣΗ πραγματεύεται το θέμα της ελεγειακής ταυτότητας της Διδώς, όπως αυτή αποκαλύπτεται μέσα από τον διάλόγό της με το έπος. Ειδικότερα, θα εξεταστούν ομοιότητες και διαφορές, κατά στίχο, μεταξύ της 7^{ης} επιστολής των *Heroidum* και του 4^{ου} βιβλίου της *Aeneidos*, με περαιτέρω ανάλυση των καινοτομιών που εισάγει ο Οβίδιος. Η Διδώ στην επιστολή, ως ελεγειακή ηρώιδα, ζει με διαφορετικό τρόπο τον *amor* της, ενώ εξετάζει τα πάντα υπό μία τελείως διαφορετική οπτική, σε σχέση με το έπος. Το κεντρικό, ωστόσο, ζήτημα αποτελεί ο θάνατος της ηρώιδας, ο οποίος κατευθύνει ολόκληρη την οπτική, την σκέψη, τη δράση και τη συμπεριφορά της. Στο *On. Her.* 7.75 η Διδώ γράφει στον Αινεία πως *te satis est titulum mortis habere meae*. Είναι όμως έτσι; Είναι ο Αινείας (έπος) η πραγματική αιτία του θανάτου της Διδώς (ελεγεία);

Για την απάντηση των παραπάνω ερωτημάτων, η εισήγηση χωρίζεται σε τρία μέρη. Στην πρώτη ενότητα εξετάζεται η νέα σημασία που αποκτά η *cura* ή αλλιώς ο *amor* της Διδώς, καθώς εντάσσεται σε καθαρά ελεγειακά συμφραζόμενα, ενώ παρουσιάζονται τα σημεία που επιδεικνύουν την ένταση του ερωτικού συναισθήματος. Στη δεύτερη ενότητα μελετάται η ψευδαίσθηση του ελεγειακού «εγώ», το οποίο εξετάζει τα πάντα υπό τη δική του οπτική, με αποτέλεσμα να βγάλει τα δικά του λανθασμένα συμπεράσματα - σε σχέση με την αφηγηματική πραγματικότητα - που οδηγούν στη συντριβή του. Η τρίτη και τελευταία ενότητα πραγματεύεται το κεντρικό θέμα του *fatum* της Διδώς, που συνδέεται με τον θάνατό της, ενώ αναζητείται η *causa* της αυτοκτονίας της. Γενικότερα, επιχειρείται η ανάδειξη των ρηξικέλευθων επιλογών του Οβιδίου,

όσον αφορά στη σχέση της προγενέστερης βιργιλιανής επικής παράδοσης με το επιγονικό είδος της οβιδιανής ερωτικής ελεγείας στο πλαίσιο των ερωτικών επιστολών.

Ανανοηματοδότηση της *cura*

Κοινό χαρακτηριστικό της Διδώς και στα δύο έργα είναι η *cura*, ο έντονος δηλαδή έρωτας (*amor*) που την απασχολεί, του οποίου η ένταση είναι διαφορετική στο κείμενο του Οβιδίου. Ειδικότερα, υπάρχουν κάποια κοινά συμπτώματα του έρωτα, όπως τα παρακάλια (*prex. preces*) και το παράπονο (*querella*) της εγκαταλελειμμένης (*relicta*) και δυστυχισμένης (*misera*) ερωμένης προς τον εραστή της, η οποία φλέγεται (*uritur*) και ξαγρυπνά σκεπτόμενη τον Αινεία. Ωστόσο, τα παραπάνω συμπτώματα είναι πιο έντονα στην ελεγεία του Οβιδίου και είναι χαρακτηριστικά μιας *amans* (ελεγειακής) Διδώς και όχι μιας *dux femina*, όπως εμφανίζεται στο έπος κατά τους Prince (2004: vii) και Desmond (1994: 33). Παράλληλα, η ελεγειακή υπόσταση της Διδώς συμπληρώνεται με μοτίβα που δεν απαντούν στην *Aeneida* - είτε καθόλου, είτε απαντούν σε μικρότερο βαθμό, είτε σε άλλα συμφραζόμενα. Τέτοια μοτίβα είναι η *militia amoris*, στην οποία καλεί τον εραστή της, η σύνδεση του πάθους της με φυσικά στοιχεία, όπως η κακοκαιρία (*hiems*) και ο άνεμος (*ventus*), τα δάκρυα (*lacrimae*) και η έντονη επιθυμία της να σωθεί ο Αινείας.

Αρχικά, η εγκαταλελειμμένη από τον Αινεία Διδώ τον παρακαλεί να μη φύγει από την Καρχηδόνα. Με τα παρακάλια της προσπαθεί να του αλλάξει γνώμη (Ον. *Her.* 7.3: *prece posse moveri*), όπως συμβαίνει και στο έπος,¹ με κάποιες, ωστόσο βασικές διαφορές. Πρώτον, η Διδώ τον παρακαλεί να ζήσει (Ον. *Her.* 7.63: *vive precor*), να μην πεθάνει στη φουρτουνιασμένη θάλασσα (Ον. *Her.* 7.61-62, 65-66),² σε αντίθεση με το έπος που ο έρωτάς της έχει μετατραπεί σε οργή για εκδίκηση.³ Δεύτερον, τον παρακαλεί με

---

¹ Στο έπος τον παρακαλεί είτε η ίδια (*Aen.* 4.319 και 4.412-413) είτε μέσω της Άννας (*Aen.* 4.424).

² Βλ. και Ον. *Her.* 7.45-46.

³ Βλ. *Aen.* 4.382-383, όπου του εύχεται να τσακιστεί στα βράχια.

κάθε τρόπο να μείνει στο πλάι της προσφέροντάς του έτοιμα όσα εκείνος θα μοχθούσε να ιδρύσει στην Ιταλία ακολουθώντας το *fatum* του (Ον. *Her.* 7.145-156 και 163), ενώ ταυτόχρονα προσπαθεί να τον δελεάσει ευχόμενη τα καλύτερα για το γένος του,⁴ τον Ασκάνιο και τον Αγχίση⁵ (Ον. *Her.* 7.159-162), στοιχεία που βέβαια δεν απαντούν στο έπος. Τρίτον, του λέει πως είναι έτοιμη να δεχθεί τα πάντα, αρκεί να είναι μαζί του (Ον. *Her.* 7.167-168), ενώ στο έπος δε φαίνεται να τον εμποδίζει να φύγει (*Aen.* 4.431-432). Τέλος, στο έπος η Διδώ ζητά αναβολή του ταξιδιού του Αινεία, ώστε να καταλαγιάσει τουλάχιστον το πάθος της με την πάροδο του χρόνου (*Aen.* 4.433-434), ενώ στην επιστολή ζητά να αναλάβει η ίδια την αποστολή του απόπλου του Αινεία (Ον. *Her.* 7.173-174), ώστε αυτός να μην πραγματοποιηθεί ποτέ. Έτσι, κορυφώνεται η παράκληση για αναβολή, σε μία κλίμακα που εκτείνεται από την ανάγκη των συντρόφων του Αινεία για ξεκούραση (Ον. *Her.* 7.175-176) έως την ανάγκη να συνηθίσει την απουσία του και η ίδια η Διδώ (Ον. *Her.* 7.177-180), γεγονός το οποίο και προκρίνει ως πιο σημαντικό.

Έπειτα, η εγκατάλειψη της Διδώς από τον Αινεία τής προκαλεί δυστυχία (Ον. *Her.* 7.7: *miseramque relinquere Didon*). Ήδη από το έπος η λέξη *misera* συνδέεται με τον αναπόδραστο θάνατο της Διδώς,⁶ όπως και στην επιστολή (Ον. *Her.* 7.135). Η συναίσθηση της δυστυχίας της είναι που την οδηγεί στο παράπονο εναντίον του Αινεία με την ταυτόχρονη, όμως, δήλωση πως όσο παραπονιέται και θρηνεί τόσο περισσότερο τον αγαπά (Ον. *Her.* 7.28, 30) και δεν τον μισεί (Ον. *Her.* 7.29). Αντίθετα, στο έπος η *cura* της Διδώς μετατρέπεται σε μίσος, το οποίο θα υιοθετήσουν και οι υπόλοιποι Καρχηδόνιοι (*Aen.* 4.623-624), από το οποίο θέλει μεν να απαλλαγεί, τιμωρώντας δε τον Αινεία.⁷ Στην επιστολή, αντιθέτως, η Διδώ δρα κάθε άλλο παρά σαν τιμωρός. Μάλιστα, ζητά από τον

---

⁴ Αυτό έρχεται με ειρωνικό τρόπο σε αντίθεση με την αιτιολόγηση της έχθρας μεταξύ Ρωμαίων και Καρχηδονίων.

⁵ Ξανά, ο τόνος της είναι ειρωνικός, αφού την ενδιαφέρει ο ίδιος ο Αινείας.

⁶ Βλ. ενδεικτικά *Aen.* 4.117, 4.437, 4.697 κ.ο.κ.

⁷ Για τη σύνδεση της *cura* με την οργή-εκδίκηση και την επιθυμία της Διδώς να λυτρωθεί από αυτή, βλ. ενδεικτικά *Aen.* 4.488, 4.531-532 και 4.652 αντίστοιχα.

θεό *Amor* να επιστρατεύσει τον Αινεία με τις λεγεώνες του, χαρακτηριστικό ελεγειακό μοτίβο της *militia amoris* (Ον. *Her.* 7.32: *frater Amor, castris militet ille tuis*),⁸ ώστε να συνεχίσει να της παρέχει *materiam curae* (Ον. *Her.* 7.34). Ο θεός *Amor*, ωστόσο, δε φαίνεται να είναι με το μέρος της (Ον. *Her.* 7.4) κατά τον Palmer (1967: 339),⁹ όπως συμβαίνει συχνά στην ερωτική ελεγεία, κατά τον Piazzì (2007: 121),¹⁰ γεγονός που εντείνει το πάθος της. Το παράπονο τελικά την «καίει» (Ον. *Her.* 7.23: *uror*), όπως και στο έπος,¹¹ αλλά δεν την οδηγεί σε εκδίκηση λόγω οργής.¹² Αυτός ο (εσωτερικός της) «καύσωνας», μάλιστα, είναι που την κρατά ξάγρυπνη, καθώς βλέπει τον Αινεία στον ύπνο της, κατά τους Βαϊόπουλο et al. (2021: 431),¹³ εκδηλωμένος μέσα από τα καυτά δάκρυα της εγκαταλελειμμένης *puella* που πέφτουν πάνω στο ξίφος του Αινεία (Ον. *Her.* 7.185-186), και τα οποία, με τη σειρά τους, δείχνουν μεταλογοτεχνικά την ελεγειοποίηση (*lacrimae*) του έπους (*ensis*), όπως υποστηρίζουν οι Βαϊόπουλος et al. (2021: 431).

Το τελευταίο σημείο άξιο σχολιασμού, όσον αφορά στη διαφοροποίηση της *cura* της ελεγειακής Διδώς που πλάθει ο Οβίδιος από την αντίστοιχη που παρουσιάζεται στο έπος του Βιργιλίου, εστιάζει στη σύνδεση που φαίνεται να έχει ακριβώς αυτή η *cura* με την κακοκαιρία ως μοτίβο. Ο άνεμος που αναταράσσει τη θάλασσα και προκαλεί κακοκαιρία αποτελεί το φυσικό εμπόδιο που επικαλείται η Διδώ, για να μη φύγει ο Αινείας για την Ιταλία (Ον. *Her.* 7.39-41, 53-56, 88).¹⁴ Στον στ. 39 μάλιστα αναρωτιέται αν ο Αινείας έχει γεννηθεί ακριβώς από αυτούς τους ανέμους ή από άγρια θηρία (Ον. *Her.*

---

⁸ Στο έπος, ωστόσο, η Διδώ είναι άθυρμα στα χέρια της Αφροδίτης, βλ. Βαϊόπουλος et al. (2021: 432).

⁹ Από την άλλη στο έπος η Διδώ δηλώνει πως οι θεοί νοιάζονται για όσους νικήθηκαν από τον *amor* (*Aen.* 4.521). Δεν είναι τυχαίο πως ο στίχος της επιστολής, ο οποίος διαλέγεται με τον παραπάνω από το έπος, είναι στο πεντάμετρο του ελεγειακού διστίχου.

¹⁰ Δεν είναι τυχαίο που αυτή η αναφορά γίνεται στον πεντάμετρο του διστίχου.

¹¹ Βλ. ενδεικτικά τη σύνδεση της *cura* με την *ignis* στα *Aen.* 4.2, 4.167, 4.360 κ.ο.κ.

¹² Βλ. ενδεικτικά στο έπος *Aen.* 4.300, 4.376, 4.384 κ.ο.κ.

¹³ Βλ. και στην *Aen.* 4.4-5, 4.9. Ωστόσο, μετά την εγκατάλειψη από τον Αινεία ο ύπνος της στο έπος είναι παραγμένος, βλ. *Aen.* 4.466-467, 4.529-531.

¹⁴ Βλ. και *Aen.* 4.309-310. Βλ. ακόμα και το Ον. *Her.* 7.143, που ανακαλεί το *Aen.* 4.312-313, όπου η Διδώ αναρωτιέται αν θα επέστρεφε στην Τροία με τέτοια κακοκαιρία.

7.38: *saevae ferae*). Έτσι, ο *ventus* που λυσομανά συνδέεται με τη *saevitia* του *amor*, πράγμα το οποίο ενισχύεται με την απορία που εκφράζει η Διδώ σχετικά με το πώς οι θεοί, οι οποίοι αγαπούν τον Αινεία, τον οδήγησαν σε λυσσαλέους ανέμους (Ον. *Her.* 7.141: *ventis iniquis*).¹⁵ Μάλιστα, η ίδια η Διδώ δηλώνει ότι γνωρίζει καλά τα πέλαγα της περιοχής, άρα και το πότε αυτά επιτρέπουν ή όχι το ταξίδι (Ον. *Her.* 7.169-170). Έτσι, ο Αινείας θα καταφέρει να φύγει, μόνο όταν η Διδώ μάθει να ζει με την *tristitia* της (Ον. *Her.* 7.180), καθώς τότε θα ηρεμήσουν οι άνεμοι (Ον. *Her.* 7.170-171).¹⁶

Συνεπώς, κοινά μοτίβα και των δύο ποιητικών έργων, σχετικά με την *cura*, μεγιστοποιούνται ή ανανοηματοδοτούνται στην ελεγεία. Η Διδώ, παραδομένη στο *servitium amoris*,¹⁷ είναι *misera* λόγω της εγκατάλειψης και σε μία συνεχή *nequitia*. Το μόνο που την απασχολεί είναι να μείνει στην Καρχηδόνα ο αγαπημένος της, ώστε να μπορεί να τροφοδοτεί το ερωτικό της πάθος, άρα και το ελεγειακό «εγώ» της. Η σωματοποίηση του πάθους της είναι έκδηλη και, σε αντίθεση με το έπος, η Διδώ είναι πιο παθητική (*mollis*), αφού δεν επιδιώκει την τιμωρία - εκδίκηση που θα απαιτούσε ως τραγική *persona* του έπους, ενδυόμενη τον ρόλο της *dux femina*. Τόσο έντονο είναι, λοιπόν, το ερωτικό της πάθος, έτσι που ταυτίζεται με τον *ventus* και τον *hiems*, δυο ισχυρά καιρικά φαινόμενα που δεν αφήνουν τον Αινεία να φύγει. Εκείνος, ωστόσο, είναι αποφασισμένος να εγκαταλείψει τη Διδώ και το βασίλειό της, πιστός στο επικό του *fatum*, με αποτέλεσμα τη συντριβή της *puella*.¹⁸

---

¹⁵ Η *saevitia* της *cura*, ωστόσο, δε εξελίσσεται σε μανία και οργή, όπως στο έπος (βλ. ενδεικτικά *Aen.* 4.488 και 4.531-532 αντίστοιχα).

¹⁶ Βλ. και *Aen.* 4.430-434.

¹⁷ Αυτό συμβαίνει γενικά στις *Heroïdes* και αποτελεί καινοτομία του Οβιδίου, καθώς στη ρωμαϊκή ερωτική ελεγεία ο άνδρας είναι ο *servus amoris*. Έτσι, ο Οβίδιος παίζει με την έννοια του φύλου, που είναι γενικότερα ρευστή στην ερωτική ελεγεία.

¹⁸ Βλ. το 3^ο κεφάλαιο της εισήγησης.

Spes Didonis: η υποκειμενική οπτική της ηρώϊδας

Η οπτική γωνία της εξέτασης των γεγονότων είναι διαφορετική ανάμεσα στο έπος και την επιστολή. Στο έπος ο αφηγητής διηγείται είτε ο ίδιος τα γεγονότα και τις σκέψεις των ηρώων είτε συχνά δίνει τον λόγο στους κεντρικούς ήρωες, κυρίως στη Διδώ, αλλά και στον Αινεία. Ωστόσο, στην επιστολή του Οβιδίου όλα φιλτράρονται μέσα από την οπτική γωνία της Διδώς, δηλαδή της *puella* που υποφέρει από *amor*. Η Διδώ, λοιπόν, τρέφει ψεύτικες ελπίδες (*spes*) ότι θα μπορέσει να αποτρέψει τον απόπλου του αγαπημένου της, αλλά τελικά εξαπατάται (*fallitur*). Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να εξαπολύσει επίθεση στο ήθος του αντιπάλου, χαρακτηρίζοντάς τον ως προδότη (*perfidus*) και σκληρό (*durus*), ισχυριζόμενη μάλιστα ότι ο Αινείας τρέφει μίσος εναντίον της (*odium*), ώσπου τελικά, φτάνει στο σημείο να αμφισβητήσει έντονα την *pietas* του, δηλαδή την επική - ηρωική του υπόσταση. Η υποκειμενικότητα, λοιπόν, της Διδώς, όπως «χτίζεται» από τον Οβίδιο, ακυρώνει την αντικειμενικότητα που επιδιώκει ο Βιργίλιος, όσο κι αν αυτή βρίσκεται σε μεγαλύτερη αναλογία μέσα στην επική του αφήγηση.

Η Διδώ επιδίδεται σε παρακάλια προς τον Αινεία, καθώς έχει την ελπίδα ότι θα τον πείσει να μείνει στην Καρχηδόνα. Ήδη στην αρχή της επιστολής δηλώνει πως είχε την ελπίδα ότι θα μπορούσε να του αλλάξει γνώμη (Ον. *Her.* 7.3: *nostra sperem prece posse moveri*), κάτι που ωστόσο δεν συμβαίνει και έχει ως αποτέλεσμα να σταματήσει να του απευθύνεται στο εξής (Ον. *Her.* 7.5-6: *nec ... alloquor*). Αυτό είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα *recusation*, κατά τον Piazzì (2007: 118), που συναντάται στην ερωτική ελεγεία: η Διδώ - ελεγεία δεν απευθύνεται στον Αινεία - έπος, καθώς μιλούν διαφορετική «γλώσσα» - αφού η μια αντιπροσωπεύει τον ανεκπλήρωτο *amor*, ενώ ο άλλος αντιπροσωπεύει τους ηρωικούς *labores* που επιβάλλονται από τα *fata* - και έχουν διαφορετική οπτική επί των γεγονότων - η μεν διακατέχεται από υποκειμενικότητα, ο δε από αντικειμενικότητα. Έπειτα, η Διδώ επιτείνει την έννοια της *spes* συνδέοντάς τη

με τις προσδοκίες που είχε από τον *pius* Αινεία (Ον. *Her.* 7.107-108),¹⁹ ενώ αυτή της η ελπίδα την οδηγεί στο να ζητήσει αναβολή του απόπλου του Αινεία (Ον. *Her.* 7.178). Στο έπος, ωστόσο, δεν δίνεται τόση σημασία στη *spes* της Διδώς, ειδικά μάλιστα από τη στιγμή που συνειδητοποιεί πως ο Αινείας έχει αποφασίσει να φύγει (*Aen.* 4.413 κ.ε., σημείο έναρξης της συγγραφής της επιστολής).²⁰

Καθώς, λοιπόν, η ηρωίδα συνειδητοποιεί ότι εξαπατήθηκε από τον εραστή της, Αινεία, αρχίζει να αμφισβητεί την ηρωική του υπόσταση εξετάζοντας τα πάντα από τη δική της σκοπιά. Πρώτον, τον κατηγορεί ως *infidus* (Ον. *Her.* 7.30), αφού δεν τήρησε τη *fides* (Ον. *Her.* 7.8)²¹ που προκύπτει από τον γαμήλιο δεσμό τους (*foedus, dextra*) διαπράττοντας *periurium* (Ον. *Her.* 7.67: *falsae periuria linguae*).²² *Perfide* είναι και η λέξη που χρησιμοποιεί στην αρχή των λόγων της η Διδώ, για να απευθυνθεί στον Αινεία (*Aen.* 4.305, 4.366). Ωστόσο, στο έπος ο Αινείας αρνείται τον *foedus* (*Aen.* 4.338-339), λέξη που στην ελεγεία χρησιμοποιεί η Διδώ (Ον. *Her.* 7.9: *cum foedere solvere naves*), ώστε να προβάλλει τη δική της μόνο οπτική χρησιμοποιώντας τα ίδια τα λόγια του Αινεία, αυτή τη φορά εναντίον του.²³ Προς περαιτέρω ενίσχυση της θέσης της, η ηρωίδα γενικεύει την προδοτική και αχάριστη συμπεριφορά που επιδεικνύει ο εραστής της (Ον. *Her.* 7.11-22), καθώς θεωρεί ότι φεύγει από τα *facta* (Ον. *Her.* 7.13: *facta fugis*), ακολουθώντας τα *fata*, για να κάνει τελικά το ίδιο και σε μία *altera Dido* (Ον. *Her.* 7.17). Δεύτερον, τον κατηγορεί ότι είναι *durus* (Ον. *Her.* 7.31), όπως η *dura puella* της ερωτικής ελεγείας που εγκαταλείπει τον αγαπημένο της.²⁴ Παράλληλα, χρησιμοποιεί την παρομοίωση της *duritia* του Αινεία με βελανιδιά (Ον. *Her.* 7.37-38, 51-52), όπως και στο έπος (*Aen.* 4.441-

---

¹⁹ Βλ. προσδοκίες Διδώς λόγω *labores* και *pietas* Αινεία σε *Aen.* 4.11-14.

²⁰ Βλ. Βαϊόπουλος et al. (2021: 428-430). Η μόνη ελπίδα της είναι τα λόγια της Άννας προς τον Αινεία (*Aen.* 4.424 κ.ε.), η οποία αποτυγχάνει και έκτοτε η Διδώ παραδίδεται στη μοίρα της (*Aen.* 4.450).

²¹ Βλ. ενδεικτικά στο έπος τα *Aen.* 4.373, 4.307 και 4.314-316.

²² Βλ. και Ον. *Her.* 7.81-82, όπου η Διδώ ανακαλεί τη γενίκευση της προδοτικής συμπεριφοράς του Αινεία.

²³ Η θεώρηση μίας σχέσης ως συζυγική και η κατηγορία για μετέπειτα εξαπάτηση είναι γνωστή στις *Heroides*, βλ. Βαϊόπουλος et al. (2021: 434).

²⁴ Εδώ έχουμε άλλη μία ανατροπή των φύλων, καθώς η *dura puella* είναι ο *durus Aeneas*.

446),²⁵ ενώ υπό τη δική της οπτική ο *durus Aeneas* εγκατέλειψε την Κρέουσα (Ον. Her. 7.84), κάτι που φυσικά δεν ευσταθεί στο έπος. Τρίτον, αμφισβητεί τη θεϊκή του καταγωγή, με την επιρροή της οποίας θεωρεί ότι την εξαπάτησε (Ον. Her. 7.35: *fallor... imago* και Ον. Her. 7.36), κάτι που επίσης δεν συμβαίνει στο έπος (Aen. 4.12: *nec vana fides, genes ese deorum*).

Στη συνέχεια, ωστόσο, η αμφισβήτηση της *pietas* του Αινεία είναι εντονότερη. Η Διδώ επιτίθεται απευθείας στα κατεξοχήν χαρακτηριστικά της περιώνυμης αυτής αρετής του, η οποία εδράζεται και εκφράζεται μέσα από την εκπλήρωση των υποχρεώσεων απέναντι στην οικογένειά του και τους θεούς. Τονίζει, λοιπόν, ότι ο Αινείας είπε ψέματα πως κουβάλησε τον πατέρα του και τους *Penates* (Ον. Her. 7.77-81), ενώ στο έπος μία τέτοια αναφορά είναι φευγαλέα (Aen. 4.598-599), καθώς εκεί η Διδώ ενδιαφέρεται περισσότερο για το πως θα τον εκδικηθεί, παρά μεμψιμοιρεί για το ότι εξαπατήθηκε, όπως συμβαίνει με την ελεγειακή Διδώ. Μάλιστα, η Διδώ επισημαίνει ότι ο Αινείας όχι μόνο δεν μετέφερε τους θεούς, αλλά ούτε πρέπει να τους πιάσει κιόλας, διότι έχει *impia dextra* (Ον. Her. 7.129-130), λέξη που η ίδια είχε χρησιμοποιήσει πιο πριν για το έγκλημα του Πυγμαλίωνα (Ον. Her. 7.127).²⁶ Παράλληλα, η *dextra* στην *Aeneida*²⁷ σχετίζεται με τη συμφωνία - γάμο Διδώς και Αινεία, οπότε η *impietas* του Αινεία φτάνει στο αποκορύφωμα, καθώς συνδέεται με την ιδιότητά του ως *perfidus*. Τέλος, η Διδώ αμφισβητεί ακόμα και τα *fata* του, αφού θεωρεί πως οι θεοί - προστάτες του δεν είναι δυνατόν να τον καθοδήγησαν να ταλαιπωρηθεί στη θάλασσα (Ον. Her. 7.141-142).

---

²⁵ Στο έπος η Διδώ προσπαθεί να τον πείσει να αφήσει τα *fata* του (Aen. 4.319), ενώ ο ίδιος προβάλλει ισχυρή αντίσταση. Η κρίσιμη αναφορά είναι ο όρος *ventus*, ο οποίος με τη *saevitia* του χτυπά τη βελανιδιά στο έπος, αλλά εκείνη δεν πέφτει. Η ανάμνηση αυτού του χωρίου ανανοηματοδοτεί την έννοια του *ventus*, αν συνδυαστεί με την επιχειρηματολογία του 1^{ου} κεφαλαίου σύμφωνα με την οποία ο *ventus* συμβολίζει τον αχαλίνωτο έρωτα της Διδώς: το αντικείμενο του πόθου φεύγει, χωρίς να δίνει σημασία στα παρακάλια και τα συναισθήματα της εγκαταλελειμμένης ερωμένης.

²⁶ Για τον Πυγμαλίωνα βλ. και Aen. 4.325-326.

²⁷ Βλ. Aen. 4.104, 4.314.

Τελικά, η υποκειμενικότητα της Διδώς τον οδηγεί στο να παρερμηνεύει τα κίνητρα και τη σκέψη του Αινεία. Ειδικότερα, η ηρώιδα θεωρεί ότι ο Αινείας την εγκαταλείπει, επειδή τη μισεί²⁸ (Ον. Her. 7.47: *exercet petiosa odia*), όπως και στο έπος (Aen. 4.540-541), αλλά και επειδή θέλει να απαλλαγεί από την παρουσία της (Ον. Her. 7.48). Παράλληλα, τονίζει πως τα πέλαγα τιμωρούν τους προδότες (Ον. Her. 7.57-58: *perfidiae poenas exigit ille locus*). Αν ληφθεί μάλιστα υπόψη πως ο *ventus* που ταραάζει τα πέλαγα συνδέεται με τον *saevus amor* της Διδώς, ενδεχομένως εδώ η ηρώιδα, έχοντας κατά νου μας το επικό κείμενο κατά το οποίο η Διδώ θέλει να εκδικηθεί τον Αινεία, φοβάται μήπως προκαλέσει κακό στον εραστή της, όπως επιβεβαιώνεται και από τους επόμενους στίχους (Ον. Her. 7.61 κ.ε.). Τέλος, θεωρεί ότι ο Αινείας θέλει να την παραδώσει στον Ιάρβα (Ον. Her. 7.125), κάτι που δεν ευσταθεί, αφού στο έπος η Διδώ φοβάται την άφιξη του Ιάρβα με δική του πρωτοβουλία (Aen. 4.325-326).

Συγκεφαλαιώνοντας, η Διδώ παραποιεί την πραγματικότητα του έπους, καθώς βρίσκεται στον δικό της ελεγειακό - υποκειμενικό κόσμο. Η ελπίδα της παραμονής του Αινεία είναι απλώς η ψευδαίσθηση μίας εγκαταλελειμμένης ερωμένης, η οποία έχει παρερμηνεύσει τις προθέσεις του εραστή της. Η ίδια τον θεωρεί *perfidus* για κάτι που δεν έγινε ποτέ και, στην προσπάθειά της να καταλάβει την πράξη της εγκατάλειψης από τον εραστή και να δικαιολογήσει τη δική της οπτική, αποδομεί τον αξιακό κώδικα που ορίζει τη συμπεριφορά του εραστή (εν προκειμένω, την *pietas* που τον οδηγεί στην εκπλήρωση του *fatum* του). Τελικά, η Διδώ περιέρχεται στο άλλο συναισθηματικό άκρο να θεωρεί ότι ο πρώην εραστής της τη μισεί και θέλει να τη βλάψει, ενώ η ίδια ως παθητική και βαθιά ερωτευμένη *puella* δεν μπορεί να του κάνει κακό.

---

²⁸ Στο Ον. Her. 7.165-166 μάλιστα επισημαίνει ότι δεν είναι εχθρός του, όπως και στο Aen. 4.426.

Η causa του fatum της ελεγειακής Διδώς

Η εισήγηση αυτή κλείνει με το θέμα με το οποίο θα έπρεπε κανονικά να αρχίσει, μιας και το θεωρώ ως το πιο κομβικό της επιστολής. Πρόκειται για τη σχέση της causa του fatum της Διδώς, τον auctor mortis Didonis. Το ζήτημα του θανάτου, ο οποίος διατρέχει με λεκτικές αναφορές ολόκληρη την επιστολή, διχάζει την ηρωίδα: η ευθύνη πρέπει να αποδοθεί στον Αινεία ή στην ίδια; Μολονότι προσπαθεί να κρυφτεί πίσω από τον Αινεία κατηγορώντας τον πως για τα δικά της munera (χάρης) εκείνος έσπευσε τον θάνατό της (άντίχαρις), τελικά οι τύψεις της για την αμαυρωμένη τιμή (rudor) και όνομα (fama) της την οδηγούν στο να συνειδητοποιήσει το λάθος (culpa) της και να αυτοκτονήσει. Ωστόσο, η ίδια της η αυτοκτονία αποκτά ελεγειακό «ένδυμα», καθώς δίνεται η εντύπωση ότι θα διαπραχθεί από το ίδιο το ελεγειακό της «εγώ» (κάτι που τελικά δεν συμβαίνει στην επιστολή).

Αρχικά, είναι αξιοσημείωτο πως το ποίημα αρχίζει και τελειώνει με την έννοια του fatum της Διδώς, όπως αυτή εκπληρώνεται με τον πρόωρο θάνατό της. Ήδη στην Aeneida όλες οι αναφορές στα fata της Διδώς σχετίζονται με τον θάνατό της.²⁹ Στους πρώτους δύο στίχους της επιστολής η Διδώ, προοικονομώντας εμμέσως το δικό της τέλος, αναφέρεται στα fata ενός λευκού κύκνου, ο οποίος τραγουδά το κύκνειο άσμα του.³⁰ Αυτή η εικόνα συνδιαλέγεται σαφώς με το χωρίο της Αινειάδας 4.462-463, όπου ένας μπούφος τραγουδά ένα feral carmen πάνω από το μνήμα του Συχαίου.³¹ Υπάρχουν, όμως, κάποιες ουσιώδεις διαφορές, καθώς ο λευκός κύκνος τραγουδά ένα θρηνητικό, αλλά γλυκό τραγούδι, σε αντίθεση με το πουλί της νύχτας και το τρομακτικό άσμα του. Πρόκειται ουσιαστικά για την ίδια την ελεγεία, κατά τον Piazzì (2007: 117), η οποία με

²⁹ Βλ. Aen. 4.450-451 (ευχή θανάτου Διδώς πριν τη θυσία στο μνήμα του Συχαίου), 4.519-520 (αναφορά στην τελετή της Διδώς πριν τον θάνατό της), 4.678 και 4.696 (σχόλιο της Άννας και του αφηγητή για τον πρόωρο θάνατό της).

³⁰ Για τη σύνδεση της εικόνας αυτής με τη Μήδεια των Άργοναυτικών, βλ. Piazzì (2007: 116).

³¹ Για την παρήχηση του [u] που επιτείνει τη θρηνητική κραυγή του πουλιού, βλ. Austin (2000: 461-463).

τους γλυκύπικρους απόηχούς της, το *tenuē* και *humile* ύφος της, απηχεί το *sublime* ύφος του έπους. Η επιστολή κλείνει με το επιτύμβιο επίγραμμα της Διδώς, αποκαλύπτοντας έτσι μία ξεχωριστή *ring composition* που περικλείει και διατρέχει ολόκληρο το έργο.

Η ηρωίδα, ήδη από την αρχή του έργου παρουσιάζει την *causa* του θανάτου της. Πιστεύει ακράδαντα ότι θα χαθεί, αφού αμαυρώθηκε ο *rudor* και η *fama* της (*On. Her.* 7.5-6: *fatam corpusque animumque pudicum cum male perdidit*). Έδη στο έπος η Διδώ φοβάται να μην παραβιάσει τον *rudor* και τον όρκο πίστης της (*iura*) προς τον Συχαίο (*Aen.* 4.27: *pudor, quam te violo aut tua iura resolvo*), κάτι που τελικά κάνει λόγω της *spem* για το νέο της ειδύλλιο, με την οποία την τροφοδοτεί η Άννα (*Aen.* 4.55), πείθοντάς την ότι θα δοξαστεί, ενδίδοντας στον έρωτά της προς τον Αινεία (*Aen.* 4.31 κ.ε.). Έτσι, σημειώνεται μία βασική διαφορά μεταξύ ελεγείας και έπους: η Διδώ στο έπος ενδίδει γιατί πιστεύει ότι θα αναδειχθεί η ταυτότητά της ως *dux femina*, ενώ στην ελεγεία (φαίνεται πως) ενδίδει λόγω της *saevitia amoris*. Ωστόσο, η ηρωίδα παρουσιάζει κυκλοθυμική συμπεριφορά, καθώς στην αρχή δεν φαίνεται να έχει τύψεις για την αμαύρωση του *rudor* της (*On. Her.* 7.33: *neque enim dedignor*), ενώ στη συνέχεια θεωρεί ότι πρέπει να τιμωρηθεί για την *culpa* της (*On. Her.* 7. 85-86: *merentem ure; minor culpa poena futura mea est*) καλώντας τον ίδιο τον *rudor* προσωποποιημένο να την τιμωρήσει (*On. Her.* 7.97-98: *exige, lease pudor, poenas!*).³² Με τον όρο *culpa* στο έπος δηλώνεται σαφώς η απόφαση της Διδώς να ενδώσει στην *cura* της προς τον Αινεία (*Aen.* 4.19), ενώ στη συνέχεια με το *coniungium* κρύβει την *culpa* της (*Aen.* 4.172), σε αντίθεση με ό, τι συμβαίνει στην επιστολή, όπου αποκαλείται μεταξύ άλλων και ως *crimen* (*On. Her.* 7.164), ορο με τον οποίο ο αφηγητής δίνει στα ενοχικά της συναισθήματα και στη μεταμέλεια για τις ενέργειές της επιπλέον βαρύτητα.

Η Διδώ στην αρχή αποδίδει την ευθύνη της αμαύρωσης του *rudor* της στον Αινεία, ώστε να δικαιολογήσει τον εαυτό της. Έδη στο *On. Her.* 7.64 τον κατηγορεί

---

³² Στο έπος, ωστόσο, νοιώθει σταθερά τύψεις, βλ. *Aen.* 4.542 και 4.552.

ευθέως ως υπεύθυνο του θανάτου της (*tu potius leti causas ferere mei*)³³, όπως συμβαίνει και στον πρώτο λόγο της στο έπος (*Aen.* 4.321-323), όταν αναφέρεται στα *periuria* του που την εξαπάτησαν (*On. Her.* 7.67), τα οποία έπρεπε, κατά τη γνώμη της, να είχε αντιληφθεί νωρίτερα.³⁴ Δικαιολογεί, έτσι, την καθυστέρησή της να εκπληρώσει το *fatum* του θανάτου της παρουσιάζοντας τον Αινεία ως τον *idoneus auctor* της *culpa* της (*On. Her.* 7.104-105), κάτι που αποδίδει στο πεπρωμένο της (*On. Her.* 7.109). Στο έπος, όμως, τα πράγματα είναι πιο ξεκάθαρα: η Διδώ δεν τηρεί τη *fides* της προς τον Συχαίο (*Aen.* 4.552), πράξη για την οποία είναι απόλυτα συνειδητοποιημένη εξαρχής και δεν αποδίδει την ευθύνη στον Αινεία στον ίδιο βαθμό που το κάνει στην επιστολή. Είναι, ωστόσο, σαφές πως όπου η Διδώ αναφέρεται στα *periuria* (π.χ. *On. Her.* 7.44), στο *scelus* δηλαδή του Αινεία (*On. Her.* 7.126), που συνδέεται με του Πυγμαλίωνα (*On. Her.* 7.114), και την απέχθεια των θεών προς το πρόσωπό του εξαιτίας αυτής του της συμπεριφοράς (*On. Her.* 7.131-132), στην πραγματικότητα απευθύνεται στον ίδιο της τον εαυτό. Αποκορύφωμα, μάλιστα, των ενοχών με τις οποίες θέλει να γεμίσει τον Αινεία είναι η ευθύνη που θα έχει ο ίδιος, καθώς μαζί με τη Διδώ θα χαθεί και το νεογέννητο παιδί τους³⁵ (*On. Her.* 7.133-136), στοιχείο που δεν επιβεβαιώνεται από το έπος (*Aen.* 4.328-330), όπου εύχεται να είχε έναν «μικρό Αινεία».

Και στην ελεγεία, όμως, η Διδώ είναι συνειδητοποιημένη εξαρχής, κατά τον Jacobson (1974: 84), σχετικά με το *fatum* της (*On. Her.* 7.112: *prosequitur fati, qui fuit ante, tenor*). Η αναφορά στις *taedae* (*On. Her.* 7.23) παραπέμπει όχι μόνο στην τελετή του γάμου της με τον Αινεία (*Aen.* 4.339), αλλά και στον γάμο της με τον Συχαίο (*Aen.* 4. 18), τον οποίο παραβιάζει, όπως και στην πυρά του θανάτου της (*Aen.* 4.505 κ.ο.κ.). Ωστόσο, και η ίδια η σκηνή του γάμου συνδέεται με τον θάνατο στην ελεγεία, καθώς η Διδώ σε πρώτο

---

³³ Βλ. και *On. Her.* 7.68, όπου τον κατηγορεί, επειδή την εξαπάτησε. Στο έπος αναρωτιέται αν ο Αινείας ενδιαφέρεται για τον επικείμενο θάνατό της (*Aen.* 4.308).

³⁴ Βλ. *On. Her.* 7.85, 139-140 και *Aen.* 4.597.

³⁵ Είναι συχνό φαινόμενο αυτός ο εκβιασμός και από άλλες *Heroides*, βλ. Βαϊόπουλος et al. (2021: 442). Βλ. και Bolton (1994: 44).

πρόσωπο διορθώνει την τριτοπρόσωπη αφήγηση του έπους (*Aen.* 4.168), κατά τους Βαϊόπουλο et al. (2021: 438), λέγοντας πως οι Νύμφες που ούρλιαζαν (*Ον. Her.* 7.93-95) ήταν οι Ερινύες που σήμαιναν τον θάνατό της (*Ον. Her.* 7.96: *Eumenides fatis signa dedere meis*), σύμφωνα με τους Tarrant (2010: 37) και Knox (2007: 224).³⁶ Σταδιακά, η Διδώ καταλαβαίνει πως πλησιάζει η ώρα του θανάτου της, καθώς τον προλέγει με σαφήνεια στους *Ον. Her.* 7.101-102, αναφέροντας πως άκουσε από το μνήμα του Συχαίου τη φράση *Elissa, veni!*, ενώ στον επόμενο στίχο είναι αποφασισμένη πλέον να δώσει τέλος στη ζωή της (*Ον. Her.* 7.103).³⁷ Στο έπος ακούγεται μία φωνή, χωρίς όμως να προσδιοριστεί με σαφήνεια το περιεχόμενό της (*Aen.* 4.460-461), ενώ το όνομα *Elissa* συνδέεται μόνο με τον θάνατο (*Aen.* 4.335, 610). Φυσικά δεν είναι τυχαίο πως αυτές οι ξεκάθαρες αναφορές στον θάνατο, κατά την υποκειμενική οπτική της ηρωίδας, καταγράφονται γύρω στα μέσα της επιστολής (*Ον. Her.* 7.93-103).

Παράλληλα, κατά την ηρωίδα ο θάνατός της αποτελεί *άντίχαριν* στην *χάριν* της προς τον Αινεία. Η Διδώ φροντίζει να επισημάνει την αχαριστία του για τις προσφορές της (*Ον. Her.* 7.27: *ille quidem male gratus et ad mea munera surdus*),³⁸ όπως συμβαίνει και στο έπος,³⁹ με τη διαφορά, όμως, πως στο έπος η Διδώ ως *άντίχαριν* για την αχαριστία του τον καταριέται (*Aen.* 4.615 κ.ε.), ενώ στην επιστολή ζητά την *gratia* - που δεν έλαβε από τον Αινεία - από τους ανέμους, ώστε να μην τον αφανίσουν (*Ον. Her.* 7.41), αφού αυτοί είναι δίκαιοι (*Ον. Her.* 7.44). Η Διδώ γνωρίζει ότι αν αφανιστεί ο Αινείας, θα αφανιστεί σίγουρα και η ίδια (*Ον. Her.* 7.61-62), αφού πλέον θα έχει χάσει όλες τις μάταιες επενδύσεις της.⁴⁰ Έτσι, καταλήγει να πει στον Αινεία ότι *convenient fato tua munera* (*Ον. Her.* 7.187-188), εκφράζοντας ξανά μία παθητική στάση, σε αντίθεση με το

---

³⁶ Οι Ερινύες αναφέρονται στο πεντάμετρο του διστίχου προς διόρθωση του προηγούμενου εξαμέτρου που διαλέγεται άμεσα με το έπος.

³⁷ Βλ. και *Aen.* 4.451, 4.547, όπου η Διδώ εύχεται ηθελημένα να πεθάνει.

³⁸ Βλ. και *Ον. Her.* 89-91.

³⁹ Βλ. ενδεικτικά *Aen.* 4.263, 317-318, 373-375, 539.

⁴⁰ Αρχικά επένδυσε στον Συχαίο, τον οποίο απάτησε, και έπειτα στον Αινεία.

έπος, όπου *cinerique haec mittite nostro munera* (*Aen.* 4.623-624). Πλησιάζοντας στον θάνατο, η Διδώ αναφέρεται στο παρελθόν της ως *dux femina* (*Ον. Her.* 7.113-122), θέτοντας το σήμα του τάφου της. Στη συνέχεια, παίρνει το ξίφος, το οποίο μουσκεύει με τα δάκρυά της (*Ον. Her.* 7.185-186),⁴¹ το μοναδικό αντικείμενο που μπορεί πλέον να διαπεράσει την καρδιά της, η οποία είναι πληγωμένη από το *vulnus amoris* (*Ον. Her.* 7.189-190), ώστε να της φέρει τη λύτρωση. Τέλος, ζητά από την Άννα στο εξάμετρο επιτύμβιο επίγραμμά της να αναφέρεται ο Αινείας ως αυτός που έδωσε την *causam mortis et ensem* (*Ον. Her.* 7.195), δηλαδή το έπος, ως το έργο που τον αντιπροσωπεύει και τον «ηρωποιεί». Αντιθέτως, στον πεντάμετρο της επιστολής σημειώνεται ότι τελικά η επιλογή για θάνατο έγκειται στο αυτεξούσιο⁴² της Διδώς (*Ον. Her.* 7.196), του ίδιου δηλαδή του ελεγειακού της «εγώ».

Τελικά, το κεντρικό θέμα της ελεγείας είναι ο ίδιος ο θάνατος της ηρώιδας. Η Διδώ, πληγωμένη και από εκούσια αμαύρωση του *rudor* της και από την εγκατάλειψη του Αινεία, βλέπει παντού τον θάνατο. Αυτό την οδηγεί στο να αναζητήσει τον υπαίτιο της *culpa* της, αλλά και την οριστική της λύτρωση από τα δεινά της ζωής της. Όλες οι κατηγορίες που αποδίδει τον Αινεία συνοψίζονται στο *Ον. Her.* 7.195. Τελικά, όμως, ο ελεγειακός θάνατος επιβάλλει την ανεξαρτησία, τη *renuntiatio* του ελεγειακού της «εγώ» και, έτσι, αποφασίζει η ίδια να θέσει τέλος στη ζωή της (*Ον. Her.* 7.197). Στο έπος, ωστόσο, δεν υπάρχει αυτή η ανεξαρτησία, καθώς ένας βασικός λόγος που η Διδώ αυτοκτονεί είναι, για να εκδικηθεί τον Αινεία, δηλώνοντας έτσι την εξάρτησή της από τη δράση του.⁴³

---

⁴¹ Στο έπος τα μάγουλά της είναι ήδη ματωμένα, καθώς τα έχει ξεσκίσει λόγω της θλίψης και της οργής της (*Aen.* 4.643-644).

⁴² Η γυναικεία φωνή αποκτά μεγάλη δύναμη έναντι της κυριαρχίας του άνδρα ποιητή, βλ. Βαϊόπουλος et al. (2021: 76-77)· Fulkerson (2005: 2 κ.ε.).

⁴³ Το ξίφος, επίσης, στο έπος συμβολίζει την αποτυχία της αγάπης και του μελλοντικού μίσους, βλ. Jacobson (1974: 82). Ο Desmond θεωρεί, επίσης, ότι η ηρώίδα φαίνεται πως νικιέται σε αντίθεση με την *dux femina* του έπους, βλ. Desmond (1994: 38). Παρ' όλα αυτά, με αυτό το δίστιχο ο Οβίδιος προβάλλει τη νίκη της ελεγείας έναντι του έπους (βλ. Συμπεράσματα).

Συμπεράσματα

Συνεπώς, η 7^η επιστολή των *Heroidum* του Οβιδίου συνδιαλέγεται σαφώς με το 4^ο βιβλίο της *Aeneidos* όσον αφορά στον χαρακτήρα, την οπτική και τη δράση της κεντρικής ηρώιδας, της Διδώς. Στην ελεγεία η Διδώ ζει πιο έντονα και παθητικά το ερωτικό της πάθος, ως εγκαταλελειμμένη ερωμένη, καθιστώντας τον εαυτό της πιο παθητικό σε σχέση με την *persona* της *dux femina* του έπους. Η ζωή του ελεγειακού της «εγώ» σε ένα διαρκές *otium* (καθώς ζει σε αδράνεια προσμένοντας την ικανοποίηση από τον εραστή του) εξαρτάται από την επιβίωση του αγαπημένου του και της σχέσης του μαζί του και δεν αποσκοπεί στην εκδίκηση. Η σωματοποίηση της *saevitia amoris* είναι μάλιστα τόσο έντονη που εκδηλώνεται με τον σφοδρό *ventus* και *hiems* που εμποδίζει τον εραστή να φύγει. Τίποτα, όμως, δε φαίνεται να σταματά τον εραστή, με αποτέλεσμα τη συντριβή της προδομένης *puella*.

Στην προσπάθειά της να καταλάβει τι συμβαίνει γύρω της, η Διδώ παρερμηνεύει την πραγματικότητα μέσω της δικής της ελεγειακής οπτικής γωνίας. Ζει σε έναν κόσμο ψευδαισθήσεων, καθώς θεωρεί ότι μπορεί να αλλάξει τη γνώμη του εραστή της, ώστε να μη φύγει από κοντά της. Ωστόσο, εξαπατάται για ακόμα μία φορά, με αποτέλεσμα την επίταση της συντριβής της. Το τέλος της είναι προδιαγεγραμμένο και παραπλανά τον εαυτό της, όταν πιστεύει ότι θα μεταπείσει τον Αινεία, αφού, όταν εκείνος θα διαβάσει την επιστολή της - αν κιόλας τη διαβάσει - εκείνη θα έχει ήδη πεθάνει.

Τέλος, το κεντρικό θέμα του θανάτου που διατρέχει ολόκληρο το έπος αποδεικνύει και τη δύναμη της ελεγείας. Ο θάνατος κρύβεται πίσω από τον κάθε στίχο και δη και με ιδιαίτερη ένταση στην αρχή, τη μέση και το τέλος της επιστολής. Το ελεγειακό της «εγώ» είναι βαθιά συνειδητοποιημένο σχετικά με το *fatum* του, δηλαδή τον θάνατό του. Όμως, παρά την απόδοση ευθύνης στην εγκατάλειψη του Αινεία και στην αποτυχία της σχέσης του, η τελική απόφαση για την κατάληξη της τραγικής του μοίρας είναι του ίδιου του ελεγειακού «εγώ». Η αυτοκτονία της Διδώς σηματοδοτεί τη

θυσία της ελεγεΐας στον βωμό του έπους. Όμως, μέσα από τη θυσία εγκαθιδρύεται μία νέα αρχή: μέσα από τις στάχτες της Διδώς δεν θα αναδειχθεί η εκδίκηση που θα αναζητήσουν μελλοντικά οι Καρχηδόνιοι από τους Ρωμαίους, στο πλαίσιο των Καρχηδονιακών Πολέμων, ως «σταθμό» της ιστορικής τους πορείας, αλλά η *imago* της ελεγεΐας, η οποία θα μετατραπεί στη σκιά που θα κυνηγά τον Αινεία (έπος) γεμίζοντάς τον με τύψεις, όπως τουλάχιστον ελπίζει η ίδια η Διδώ με βάση την υποκειμενική της οπτική. Έτσι, ο Οβίδιος καταφέρνει να συνθέσει έναν περίτεχνο διάλογο με το βιργιλιανό έπος.

Βιβλιογραφία

- Austin, R. G. επιμ. (2000), *Βεργιλίου Αινειάδος βιβλίο IV: σχόλια*. Μετάφρ. από Λ. Τρομάρα (αρχ. έκδοση: 1955). Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Barchiesi, L. (1993), “Future Reflexive: Two Modes of Allusion and Ovid's *Heroides*”, *Harv. Stud.* 95: 333-365.
- Bolton, M. C. (1994), “The Isolating Effect of *Sola* in *Heroides* 10”, *CQ* 1: 42-50.
- Casali, S. (2005), “Further voices in Ovid “*Heroides* 7”, *Hermathena* 177/178: 147-164.
- Desmond, M. (1994), *Reading Dido: Gender, Textuality, and the Medieval Aeneid*, v. VIII. London: University of Minnesota Press.
- Edgeworth, R. J. (1976-1977), “The Death of Dido”, *CJ* 72: 129-133.
- Fulkerson, L. (2005), *The Ovidian Heroine as Author: Reading, Writing, and Community in the Heroides*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gross, N. P. (1979), “Rhetorical Wit and Amatory Persuasion in Ovid”, *CJ* 74: 305-308.
- Hardie, P. (2002), *Ovid's Poetics of Illusion*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jacobson, H. (1974), *Ovid's Heroides*. Princeton: Princeton University Press.

- Kennedy, D. F. (2010), “Epistularity”, στο Hardie, P. επιμ., *Οβίδιος: The Cambridge Companion*, μετάφρ. από Α. Ν. & Χ. Ν. Μιχαλόπουλο (αρχ. έκδοση: 2006), Αθήνα (Παπαδήμας), 217-232.
- Κnox, P. E. (2002), “The Heroides: Elegiac Voices”, στο Boyd, B. W. επιμ., *Brill's Companion to Ovid*, Leiden-Boston (Brill), 117-139.
- Κnox, P. E. (2007), *Oxford Readings in Ovid*. Oxford: Oxford University Press.
- Lindheim, S. H. (2003), *Mail and Female: Epistolary Narrative and Desire in Ovid's Heroides*. Wisconsin: University of Wisconsin Press.
- Miller, P. A. (2004), “The Parodic Sublime: Ovid's Reception of Virgil in Heroides 7”, *MD* 52:57-72.
- Murgatroyd, P., Reeves, B. & Parker, S. (2017), *Ovid's Heroides: A New Translation and Critical Essays*. London: Routledge.
- Palmer, A. επιμ. (1967), *P. Ovidi Nasonis Heroides*. With the Greek translation of Planudes. Hildesheim: Georg Olms Verlagsbuchhandlung.
- Piazzzi, L. επιμ. (2007), *Heroidum Epistula VII: Dido Aeneae*. Firenze: Felice Le Monnier.
- Prince, S. D. & Lawall, G.W. ed. (2004), *Ovid, Heroides 7: Dido's Letter to Aeneas*. London: Cane Press.
- Smith, R. A. (1994), “Fantasy, Myth, and love letters: Text and tale in Ovid’s “Heroides”, *Arethusa* 2: 247-273.
- Spentzou, E. (2003), *Readers and Writers in Ovid's Heroides: Transgressions of Genre and Gender*. Oxford: Oxford University Press.
- Tarrant, R. (2010), “Ovid and ancient literary history”, στο Hardie, P. επιμ., *Οβίδιος: The Cambridge Companion*, μετάφραση από Α. Ν. & Χ. Ν. Μιχαλόπουλο (αρχ. έκδοση: 2006), Αθήνα (Παπαδήμας), 13-33.
- Βαϊόπουλος, Β. & Μιχαλόπουλος, Α. Ν. & Χ. Ν. (2021), *Οβίδιος Ηρωίδες (1-15)*, Μετάφραση με εισαγωγή και σχόλια. Αθήνα: Gutenberg.

Παπαγγελής, Θ. (2019), *Βιργίλιος: Αίνειάδα*. Ανατ. με διορθώσεις [αρχ. 2018]. Αθήνα:
ΜΙΕΤ.